

Козубенко Л. М.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КОНЦЕПЦІЯ ДИТЯЧИХ І ДОРΟΣЛИХ ПЕРСОНАЖІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

У статті розглянуто концепцію дитячих і дорослих персонажів у малій прозі Василя Стефаника. Звернено увагу на те, В. Стефаник істотно посприяв утвердженню української літератури у світовому культурному просторі та популяризації її досягнень за межами України. Його новелістичний доробок посідав особливе місце в оцінках літературознавців, які відзначали неповторну манеру письма, глибоку демократичність і правдивість зображення, соціальну гостроту творів, проникливу психологічність, тонкий ліризм, надзвичайну стислість і водночас бездоганність художньої форми.

З'ясовано, що новелістика В. Стефаника, у якій порушено проблему тяжкої та драматичної долі батьків і дітей, сповнена гнівного протесту проти будь-якого гноблення та глибокої синівської відданості своєму народові й рідній землі. У цих творах постає болюча, правдива картина виснаженого злиднями галицького села, а крізь кожен рядок звучить схвильований голос оповідача, що розповідає про трагедії людей, близьких його серцю. Письменник із різкою щирістю й художньою силою передає внутрішній світ героїв, відкриваючи читачеві сувору правду тогочасної жорстокої реальності.

Визначено, що у своїй новелістичній творчості В. Стефаник приділяє особливу увагу драматичному становищу галицьких селян, зокрема стосункам між батьками та дітьми. Письменника глибоко вражало безвихідне життя малечі в нужденних родинах, де втомлені від невпинної праці батьки не мали змоги дати своїм дітям навіть найменшу частку хліба, теплу оселю чи скромний одяг на зиму. Тонким ліризмом і щирою співчутливістю пройняті його твори про дітей із бідняцьких сімей, у яких автор з надзвичайною художньою силою відтворює трагізм їхнього життя.

У статті доведено, що у своїх новелах В. Стефаник з глибоким болем і тихим сумом змальовує життя та перспективи сільських дітей: їхню наймитську долю, важку працю від зорі до зорі на чужих господарів, повну залежність від пана чи лихваря, голодне й тяжке існування, пекло в хаті та невтішне майбутнє. Водночас письменник ніжно і тепло підкреслює моральні якості дітей – доброту, слухняність, працьовитість, природну безпосередність. Світ, який виховує героїв В. Стефаника, настільки суворий, що пригнічує природні таланти й нахили дитини, а саме її народження нерідко стає причиною великого горя. У новелах, присвячених долі старих батьків, письменник майстерно відтворює передсмертний стан героїв. Він робить акцент на психології персонажів, їхньому внутрішньому світі, думках, переживаннях і мріях. Тонко й проникливо В. Стефаник показує плин душевних процесів, зміни настроїв, зіткнення різних почуттів. Особливе значення він надає підсвідомій сфері психіки, яка визначає, наскільки герої здатні до самовираження й внутрішньої свободи.

Ключові слова: концепція, дитина, дорослий, персонаж, проза, письменник, герой, новела, творчість.

Постановка проблеми. Василь Стефаник – митець із неповторним стилем, який створив проникливі соціально-психологічні новели, що правдиво відтворюють драматичні долі селян Західної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Його творчість посідає виняткове та заслужене місце в українському письменстві.

Василь Стефаник істотно посприяв утвердженню української літератури у світовому культурному просторі та популяризації її досягнень за межами України. Його новелістичний доробок

посідав особливе місце в оцінках літературознавців, які відзначали неповторну манеру письма, глибоку демократичність і правдивість зображення, соціальну гостроту творів, проникливу психологічність, тонкий ліризм, надзвичайну стислість і водночас бездоганність художньої форми.

Новелістика Василя Стефаника, у якій порушено проблему тяжкої та драматичної долі батьків і дітей, сповнена гнівного протесту проти будь-якого гноблення та глибокої синівської відданості своєму народові й рідній землі. У цих

творках постає болюча, правдива картина виснаженого злиднями галицького села, а крізь кожен рядок звучить схвильований голос оповідача, що розповідає про трагедії людей, близьких його серцю. Письменник із разючою щирістю й художньою силою передає внутрішній світ героїв, відкриваючи читачеві сувору правду тогочасної жорстокої реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний огляд літературознавчих праць засвідчує, що творчості Василя Стефаника присвячено значний масив наукових досліджень. Уже його видатні сучасники – Леся Українка, Іван Франко, Микола Євшан – підкреслювали вражаючу художню майстерність новеліста, його неперевершену здатність у небагатьох рядках передати глибину людських переживань. Над різними аспектами його творчої манери – співвідношенням форми й змісту, тематичним і проблемним колом, стильовими рисами новел – працювали такі авторитетні науковці, як О. Білецький, І. Денисюк, С. Єфремов, М. Жулинський, Ф. Погребеник, П. Хропко та інші.

Поглиблене вивчення творчої спадщини В. Стефаника показує, що кожен новий етап її осмислення збагачує уявлення про художній світ письменника та уточнює наявні інтерпретації. Водночас поза детальною увагою дослідників частково залишилася система образів дітей і дорослих у його прозі. Сучасне, оновлене прочитання цього аспекту відкриває можливість глибше проникнути в складну природу його мистецького мислення та точніше збагнути внутрішню драматургію новелістики В. Стефаника.

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити особливості художнього втілення концепції дитячих і дорослих персонажів у малій прозі В. Стефаника.

Виклад основного матеріалу. У своїй новелістичній творчості Василь Стефаник приділяє особливу увагу драматичному становищу галицьких селян, зокрема стосункам між батьками та дітьми. Письменника глибоко вражало безвихідне життя малечі в нужденних родинях, де втомлені від невпинної праці батьки не мали змоги дати своїм дітям навіть найменшу частку хліба, теплу оселю чи скромний одяг на зиму. Тонким ліризмом і щирою співчутливістю пройняті його твори про дітей із бідняцьких сімей – «Кленові листки», «Лан», «Похорон», «Новина», «Катруся», «Діточа пригода» та інші, у яких автор з надзвичайною художньою силою відтворює трагізм їхнього життя.

У новелі «Кленові листки» Василь Стефаник розкриває гнітючу атмосферу та глибокий душевний біль заробітчанина Івана, у якого серед жнив дружина народжує четверту дитину й одразу ж приречена на смерть. Попри її тяжкий стан, чоловік не має можливості залишитися поряд: спорядивши дружину в останню путь і залишивши свічку своїм дітям, він прямує косити за додатковий сніп до багатих хазяїв. Його мучить думка про те, що він не здатен нагодувати дітей і на них чекають нестатки, найми, поневіряння, арешти й хвороби. З такими ж болючими відчуттями відходить із життя й мати, яка, помираючи, колісковою намагається заспокоїти найменшого сина: «Її зламаний, ледь чутний голос ніби відкривав те, що жило в самій глибині душі. Поволі вона схилялася до дітей, лагідно торкаючись їхніх голів поцілунками. У невиразних, притлумлених словах тремтіла туга за кленовими листками, розметаними вітром по безкрайї пустці, – тими, що вже ніхто не збере й що ніколи не повернуть своєї зелені. Здавалося, пісня прагнула покинути хату й полинати в безлюдне поле слідом за тими загубленими листками...» [2, с. 144]. Образ кленових листочків, опалих восени й розвіяних вітром, постає символом трагічної долі дітей-сиріт із бідняцьких родин.

У новелі «Лан» В. Стефаник подає ще одну трагічну картину селянського життя. Самотня виснажена жінка працює в полі, а її маля лежить під кущем. Знедолена матір на мить засинає від втоми, і за цей час стається лихо: дитина перевертається, падає, «б'є ніжками, дуже пручається і поволеньки синіє» [4, с. 95]. Над цією сценою вже кружляє чорний ворон – провісник смерті. Прокинувшись, мати відчуває, як нестерпно печуть і ниють її ноги – «наче суцільна болюча рана, порубцьована й пошматована працею. Та попри це вона знову береться до роботи, бо розуміє: треба заробляти зараз, адже взимку допомоги чекати нізвідки» [4, с. 95]. Вона, не підозрюючи трагедії, думає, що її дитина просто спить, тоді як та вже задихнулася.

З тією ж тихою ніжністю й глибокою чуйністю Василь Стефаник у новелі «Похорон» змальовує смерть і похорони дитини самотньої жінки із міста. Поки мати тяжко працювала в багатих господарів, її змарніла, погано вбрана дитина блукала занехаяним подвір'ям, змерзла, зледеніла й урешті згасла. Письменник передає цю історію з таким щирим душевним трепетом, що читач мимоволі відчуває всю гіркоту й болючість долі цих маленьких людей.

Однією з вершин світової новелістики вважають твір В. Стефаніка «Новина». Історична подія, яка надихнула письменника на створення цієї новели, відбулася в селі Трійці, яке розташоване на Покутті, в жовтні 1898 року. Бідний чоловік на ім'я Михайло, після того як померла мати, залишився з двома маленькими дітьми, яких не мав змоги прогодувати. У відчаї він повів їх до річки Прут, щоб утопити. Після того як менша дитина була кинута у воду, старша, восьмирічна донька, упрохала батька, щоб він її не топив. Згодом розгублений Михайло попрямував до міста Коломиї, признатися у своєму страшному вчинку. Ця трагедія глибоко вразила В. Стефаніка. Він спеціально відвідав Трійцю, щоб детальніше дізнатися про той випадок і поспілкуватися з донькою селянина. У листі, описуючи події в селі, письменник писав із глибоким хвилюванням: «Подібних подій у селах трапляється стільки, що вони, немов примари, висмоктують з людей усі сили. Для газетярів це лише черговий матеріал для «свіжих новин», а для тих, хто живе цим щодня, – суцільна гіркота» [3, с. 161]. У факті дітовбивства В. Стефанік побачив кричущий і водночас характерний прояв трагічної убогості життя селян в жорстоких умовах суспільства. Через образ головного героя новели – Гриця Летючого – письменник майстерно відтворює нестерпний внутрішній тиск, що розривав серце батька, котрий безмежно любив своїх дітей, але був безпорадний у найголовнішому – нагодувати й зігріти їх. Він не мав сили спокійно дивитися, як його малі страждають від холоду й голоду, тож, утративши останню надію, повів їх до річки. Жахливий крок Гриця має водночас і соціальне, і психологічне підґрунтя: він діє не з бажання полегшити власну долю, а з відчаю перед безпорадністю, у якій опинилися його діти. Кинувши в хвилі маленьку Доцьку, він ніби одразу намагається виправдати свій жахливий вчинок, стверджуючи: «Скажу панам, що ради не було ніякої: їсти нічого, у хаті ні розтопити, ні випрати, ні себе до ладу привести. Я приймаю кару, бо завинив, тож мені й на шибеницю!» [5, с. 54]. Поряд із цим він продовжує дбати про старшу Гандзуню, вчить її, як діяти без його присутності, та дає їй патичок для відлякування собак.

Новела характеризується достовірністю та глибиною мотивів вчинків головного героя, його переживань і внутрішнього світу. Майстерність В. Стефаніка проявляється як у загальній побудові новели, так і в кожній дрібниці оповіді. Найсильніше вражає змалювання голодних дітей: через виразні порівняння та промовисті

деталі письменник вибудовує трагічну й надзвичайно правдиву картину повного зубожіння селянської сім'ї.

Трагічно склалася й доля юної наймички Катрусі з однойменної новели. Народжена у родині наймитів і змалку приречена на тяжку наймитську працю, вона повторила шлях своїх батьків: «Вона була такою голодною й такою роботящою, що про неї все село знало!» [5, с. 36], але несподівано тяжко занедужала. Захворівши восени, пролежала до самої весни, знемагаючи від пекучого жару, виснажена хворобою й постійним недоїданням. Автор надзвичайно тонко показує коливання настроїв дівчини: від слабкої надії на одужання до відчаю та безнадії. При цьому навіть батько, який щиро її любить, докоряє і лає Катрусю, відчуваючи безсилля перед її стражданнями.

Родинний конфлікт, що постає через призму дитячої свідомості, подається В. Стефаніком у новелі «Пістунка». Родинний спокій остаточно зруйнувався після того, як з'ясувалося, що під час військової служби чоловіка його жінка народила дитину від гусара. Маленька Парася випадково підслухала суперечку батьків, під час якої батько вимагав позбутися немовляти, називаючи його «гусарським». Розповівши про це братам, вона спричинила те, що Максим уважно поглянув дитину й, не вагаючись, промовив: «Та це звичайнісіньке немовля, а твій тато просто нерозумний» [2, с. 202]. Оскільки малюка фактично прирекли на смерть, діти, наслідуючи дорослих, почали співати над ним похоронних пісень і голосити, ніби над справжнім покійником.

Трагізм війни крізь призму дитячого бачення навколишнього світу В. Стефанік розкриває у новелі «Діточа пригода» Пізньої пори, неподалік бойових позицій, смертельно поранена мати падає на землю, тікаючи разом із двома малими дітьми від австрійського вояка. Найменша, Настя, ще навіть не говорить, а старший Василько, хоч і здатен висловлюватися, усе ж лишається дитиною, і саме з його наївних слів читач довідується про жахливі обставини події. Хлопчик переконаний, що в смерті матері винна сестричка: «Бачиш, Насте, куля дзенькнула й убила маму – це через тебе! Чому ти плакала, коли той жовнір хотів маму обійняти? Утікали-мо, а куля свиснула...» [4, с. 200]. Через його оповідь відкривається й інше: батько на фронті, ймовірно, також загинув. Діти опиняються на межі життя: навколо рвуться снаряди, свистять кулі, небо розсічене ракетними спалахами. Василько ж не розуміє справжньої небезпеки – намагається бути дорос-

лим, докоряє Насті за те, що вона не голосить над матір'ю, і пояснює, що смерть від кулі «не болить». Маленька їсть шматок хліба, схований матір'ю за пазухою, а при світлі ракет на її руках і обличчі проступає мамина кров. Серед вибухів та заграви хлопчик навіть захоплюється боєм – війна видається йому цікавою грою. Зрештою діти засинають поряд із мертвою матір'ю, аби їх не розшматував вовк. Усе, про що говорить Василько, оголює невимовні жахи війни й показує її гірку правду через сприйняття дитини.

Тяжким було життя дітей трударів, і не легким воно було й для старих, виснажених людей. Щоденна виснажлива праця позбавляла дітей можливості доглядати немічних батьків, турбуватися про їхню їжу чи тепло – інколи в оселі навіть не знаходилося куточка, де старі могли б зігрітися. Жорстка соціальна система диктувала власні нелюдські правила, фактично перетворюючи життя на боротьбу за виживання, де «людина людині – вовк». У таких умовах присутність «зайвих ротів» ставала для злидених родин тягарем, що нерідко переростав у справжню драму або навіть трагедію. Саме ці болючі проблеми письменник тонко й переконливо відтворює у своїх новелах – «Діти», «Вістуні», «Ангел», «Озимина», «Сама-самісінька», «Скін», «Святий вечір» та багатьох інших.

У новелі «Діти» дід сердиться на своїх дітей (сина і невістку), бо ті примушують його разом із бабою працювати понад силу, кладуть спати просто на долівку, відбирають теплий одяг і постіль, а їжі дають зовсім мало. Проте з оповіді стає зрозуміло, що діти поводять себе саме так через крайню бідність та матеріальні нестатки родини.

У новелі «Вістуні» осінь проявляється через образ старих людей, які ніби відчувають наближення холодів і виступають провісниками змін пір року. Старі сидять біля своїх дітей і усвідомлюють, «наскільки вони стали тягарем для родини» [2, с. 117]. Напередодні зими вони разом із дітьми виходять у поле збирати кореневища для опалення домівки, бо, як говориться у творі, «наявність палива допомагає легше переносити взимку голод» [2, с. 118]. Через ці деталі автор майстерно передає сувору буденність життя селян і тісний зв'язок людини з природою, а також відчуття тривоги і передчуття зими.

Стара Тимчиха з новели «Ангел» спершу дійшла висновку, що «старому місця в хаті нема, і нічого не варт його труди та їжа» [4, с. 41]. Проте незабаром їй стає соромно за власний гнів, адже вона розуміє: «діти мають своїх нащадків і пови-

нні про них дбати» [4, с. 42]. Цей момент тонко показує внутрішню боротьбу старої жінки між гнівом, відчуттям образи та розумінням людської природи й обставин життя.

У творах «Сама-самісінька» та «Скін» В. Стефаник живо і трагічно передає передсмертні страждання літніх людей, за якими діти через брак сил і можливостей не могли доглядати. Автор змальовує не лише фізичні муки, а й самотність, відчуття безпорадності та покинутості, роблячи читача свідком суворої реальності життя бідних родин.

Самотньо згасає в хатині, що нагадує поламаного хрущика або закляту печеру, старенька жінка з новели «Сама-самісінька». Вона забобонна й марновірна, а в її виснаженій хворобою уяві навіть мухи перетворюються на маленьких чортиків, що її мучать. Доведена до межі потойбічним маревом, «баба зірвалася з місця, вдарилася головою об стіл і спіткнулася... Кров з'явилася, баба схлипнула й померла, а чорти й мухи зникли» [2, с. 45]. Через ці деталі В. Стефаник показує не лише фізичні муки старої, а й психологічну жахливу самотність, страх і відчуття приреченості, які супроводжують її в останні години життя.

У новелі «Скін» В. Стефаник також змальовує передсмертні страждання самотнього старого Леся. На відміну від бабусі з «Сама-самісінька», він не схильний до забобонів, тож його не мордують чорти. Натомість у розжареній недугою голові старого виринають нездійснені обіцянки та образи, завдані сусідами, що тримають його в напрузі й болі до останніх хвилин життя. Цю новелу письменник [1, с. 97] створив, доглядаючи помираючу матір і стаючи свідком її страждань, що відобразилося в глибокому психологізмі твору.

Висновки. Отже, у своїх новелах В. Стефаник з глибоким болем і тихим сумом змальовує життя та перспективи сільських дітей: їхню наймитську долю, важку працю від зорі до зорі на чужих господарів, повну залежність від пана чи лихваря, голодне й тяжке існування, пекло в хаті та невтішне майбутнє. Водночас письменник ніжно і тепло підкреслює моральні якості дітей – доброту, слухняність, працьовитість, природну безпосередність. Світ, який виховує героїв В. Стефаника, настільки суворий, що пригнічує природні таланти й нахили дитини, а саме її народження нерідко стає причиною великого горя. У новелах, присвячених долі старих батьків, письменник майстерно відтворює передсмертний стан героїв. Він робить акцент на психології персонажів, їхньому внутрішньому світі, думках, пережи-

ваннях і мріях. Тонко й проникливо В. Стефаник показує плин душевних процесів, зміни настроїв, зіткнення різних почуттів. Особливе значення він надає підсвідомій сфері психіки, яка визначає, наскільки герої здатні до самовираження й внутрішньої свободи.

Основні положення цієї статті не виключають можливості подальших продуктивних досліджень концепції дитячих і дорослих персонажів у прозовому доробку В. Стефаника та внеску як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників у загальний розвиток цієї проблеми.

Список літератури:

1. Василь Стефаник. Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях. Київ, 1987. 144 с.
2. Василь Стефаник. Твори. Львів: Піраміда, 2015. 320 с.
3. Василь Стефаник у критиці та спогадах: Статті, висловлювання, мемуари. Київ: Дніпро, 1970. 484 с.
4. Стефаник В. Камінний хрест: новели. Харків: Фоліо, 2006. 255 с.
5. Стефаник В. Моє слово: новели, оповідання, автобіографічні матеріали, витяги з листів. Київ: Веселка, 2001. 319 с.

Kozubenko L. M. THE CONCEPT OF CHILDREN AND ADULT CHARACTERS IN THE SHORT PROSE OF VASYL STEFANIK

The article considered the concept of children's and adult characters in Vasyl Stefanyk's short prose. Attention is drawn to the fact that V. Stefanyk significantly contributed to the establishment of Ukrainian literature in the world cultural space and the popularization of its achievements outside of Ukraine. His short story work occupied a special place in the assessments of literary critics, who noted the unique style of writing, deep democracy and truthfulness of the image, social sharpness of the works, insightful psychology, subtle lyricism, extraordinary brevity and at the same time the impeccable artistic form.

It is found that V. Stefanyk's short stories, which raise the problem of the difficult and dramatic fate of parents and children, are full of angry protest against any oppression and deep filial devotion to their people and native land. These works present a painful, truthful picture of a Galician village exhausted by poverty, and through each line the excited voice of the narrator sounds, telling about the tragedies of people close to his heart. The writer conveys the inner world of the heroes with striking sincerity and artistic power, revealing to the reader the harsh truth of the cruel reality of that time.

It has been determined that in his short story work V. Stefanyk pays special attention to the dramatic situation of Galician peasants, in particular the relationship between parents and children. The writer was deeply struck by the hopeless life of children in needy families, where parents, tired of incessant work, were unable to give their children even the smallest share of bread, a warm home, or modest clothing for the winter. His works about children from poor families are imbued with subtle lyricism and sincere sympathy, in which the author recreates the tragedy of their lives with extraordinary artistic power.

The article proves that in his short stories V. Stefanyk depicts with deep pain and quiet sadness the life and prospects of village children: their most mythical fate, hard work from dawn to dusk for foreign masters, complete dependence on the master or usurer, hungry and difficult existence, hell in the house and an inconsolable future. At the same time, the writer gently and warmly emphasizes the moral qualities of children – kindness, obedience, hard work, natural spontaneity. The world that educates V. Stefanyk's heroes is so harsh that it suppresses the natural talents and inclinations of the child, and its birth itself often becomes the cause of great grief. In short stories dedicated to the fate of old parents, the writer masterfully recreates the deathbed state of the heroes. He emphasizes the psychology of the characters, their inner world, thoughts, experiences and dreams. Subtly and insightfully, V. Stefanyk shows the course of mental processes, changes in moods, and the clash of different feelings. He attaches particular importance to the subconscious sphere of the psyche, which determines how capable the characters are of self-expression and inner freedom.

Key words: concept, child, adult, character, prose, writer, hero, short story, creativity.

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025